

**TOMO
KOROŠEC**

UVOD

OGROŽENOST JEZIKA

Tomo Korošec
je profesor
slovenskega
knjižnega
jezika
in stilistike
poročevalstva
na Oddelku za
komunikologijo
Fakultete za
družbene vede
Univerze v
Ljubljani,
Kardeljeva pl. 5,
61000
Ljubljana.

Mnenja o ogroženosti slovenščine, naslovljena naši javnosti bodisi kot spoznanja ali celo kot klici v sili, niso nova. Ta, ki so objavljena v zadnjih dveh letih, se v osamosvojeni in suvereni slovenski državi kažejo kot svojevrsten paradoks in bi jih kaj lahko prezrli kot neresna ali vsaj kot pretirana. Vendar to ne bi bilo dobro. Mogoče jih je sprejeti kot izziv za jezikovnoteoretično razpravljanje, ko že same jezikovne ogroženosti ne moremo šteti za neizpodbitno dokazljivo dejstvo.

Kar je bilo o ogroženosti slovenščine objavljeno v zadnjih dveh letih, je izšlo v dneviškem in revijalnem tisku. Gre za članke posameznikov, anketni izbor mnenj v reviji ali poročila o javnih pogovorih na to temo, praviloma tistih, ki so tezo o ogroženosti zagovarjali tudi kot avtorji člankov o tem.

Tako se zdi, da so javnosti namenjena sporočila (v nejezikoslovni literaturi) usmerjena bolj v negovanje občutka ogroženosti, zlasti ker izpuščajo iz razvida zadevno jezikoslovno literaturo. Zato se občutek ogroženosti slovenščine vzdržuje s prikazovanjem pojavov na opazovanju najbolj dostopni ravni, tj. na (ogrožujočem) tujem besedju, kar je samo en vidik problema, pa še najvažnejši ni. In vendar so mnoge reči razčlenjene in zadovoljivo pojasnjene z družbenostnojezikoslovnega (in tudi politološkega) vidika v obsežnih oddelkih Toporišičeve knjige *Družbenost slovenskega jezika* (Ljubljana 1991), tako da bi bilo bolje bralstvo dnevničarskega tiska opozoriti na ustrezna poglavja v tem dostopnem delu.

Seveda so k sreči zadosti številna mnenja, nasprotna pretiranemu in neproduktivnemu vzdrževanju občutka ogroženosti in usmerjena stran od reševanja teh vprašanj z jezikovnim skrbništvom (po možnosti ene same osebe, saj niti v slovenskem parlamentu predlagano telo menda ne bi zadoščalo), ki ne more biti nič drugega kot neke vrste jezikovna cenzura, odločanje o mejah dopustnosti v jeziku, in sicer mimo sprejetih sodobnih jezikovnih priročnikov, predvsem na podlagi posameznikovih pogledov na jezik.

Pregled teh člankov tukaj prinaša M. Kalin-Golobova, prikazani pa so toliko podrobno, da bo zainteresirani bralec dobil vpogled v dveletno bero mnenj o problematiki.

Jezik, ki opravlja vse funkcije v življenju določene družbe, jezik, ki je vsenarodno sredstvo sporazumevanja na vseh ravneh, od vsakdanjega nejavnega sporočanja do kulture, znanosti, umetnosti in vojske, ki se kot materni jezik poučuje v celotnem izobraževalnem sistemu, ki je – če zdaj preidemo na slovenski knjižni jezik – kot nacionalni jezik (“jezik nacije”) z ustavo zaukazani državni jezik, ne more biti ogrožen jezik. S tem bi lahko razpravo o ogroženosti slovenščine končali. Češki zgled o tem prinaša prispevek A. Sticha. Pod naslovom Preživetje jezikovne dominacije: Primer češčine, prikazuje stanje suverenega, razvitega državnega jezika, katerega nosilci nimajo občutka ogroženosti češčine, je pa v zavesti potreba po skrbnem nadziranju jezikovnega razvoja (z uporabo, kot je znano, visoko razvite jezikoslovne teorije) in – zanimivo – negovanja razmerij med “večinskim” in manjšinskimi jeziki v češki državi (nemščina, poljščina, slovaščina). Če že govorimo o ogroženosti (to pravzaprav ni primerno poimenovanje za pomensko vsebino, ki nas tu zanima), potem ogroženost **jezika** lahko povežemo samo z ogroženostjo **nosilcev** tega jezika. Ogroženost **nosilcev, uporabnikov** (se pravi to, da bi izginili, v končni posledici) je potencialno možna, recimo tako, da slovenska država – in v sedanji politični publicistiki taka mnenja so – ne bi zmogla obdržati politične suverenosti, s čimer bi se jeziku (ponovno) odvzela katera od funkcij, kar poznamo iz zgodovine slovenskega naroda (možnost, da bi Slovenci sami od sebe sklenili opustiti slovenščino kot narodni državni jezik, zdaj opustimo kot neverjetno). Zgled za tako funkcijsko necelostnost irščine nam tu prinaša F. Corcoran, sicer pa jo poznamo tudi iz položaja lužiške srbščine, škotske keltščine (Gaelic ali Scots- Gaidhlig) ipd. Nerazvitost vseh pozicij jezikovnokulturne dejavnosti narodnega jezika z nenavzočnostjo (ali, v slovenskem primeru bi bilo, ponovnim odvzemom) suverenosti nad načrtovanjem jezikovne politike, neobstoj knjižne norme in podobno, kaže na stanje, ki se lahko razume kot ogroženost jezika. Za ta dva pojavi nam prinaša zgled besedilo M. Péturssona, ki kot posledico odsotnosti pravopisne in pravorečne norme islandskega jezika opozarja na samovoljnost (zlasti v šolah) pri določanju, kaj je v jeziku pravilno in kot tako obvezujoče. Taka pomanjkljivost skupaj s prevladovanjem angleščine na islandski televiziji opravičuje avtorja zapisati: “Ne moremo tajiti in tudi ne dovolj poudariti, da angleščina islandščino zelo in resno ogroža.”

Jože Toporišič ima geselsko zvezo **ogroženost jezika** razloženo ne kot pojav, ugotovljen v jeziku (ne v jezikovnem sistemu, *langue*, ne v njegovi uporabi, *parole*), ampak kot **stanje zavesti**, tj. kot “občutek, da jeziku grozi propad(anje), izginotje”. Seveda si lahko mislimo, da je “občutek” (tudi če gre za skupinski občutek kot seštevek mnogih posamičnih) nastal na podlagi spoznanja, da je nastopil pojav, ki se kaže v **jezikovnem sistemu** in ga je treba oceniti kot nekaj, kar pomeni izgubo ene od prvin samobitnosti slovenščine. S tem bi Toporišičevo – seveda le leksikonsko – omahujočo razlago dopolnili, vendar je potem treba tak pojav v jezikovnem sistemu dokazati kot ogrožajoč pojav. Za obdobje zadnjih štirideset let, kaj šele za čas preteklih dveh let, takega pojava ne vidim. Ker pa ne more biti spremembe v sistemu, ki ne bi bila prej v njegovi uporabi (performanci, v jezikovni praksi), vidimo, da je tisto, kar se prikazuje kot ogrožajoče, dejansko le moteča prvina v jezikovni praksi, npr. ljubiteljsko (in stokrat ponovljeno) mnenje o t. i. izgubljanju dvojine, o katerem jezikoslovje ve, da se kot (iz nekaterih narečij vstopajoči pojav) kaže v knjižnem jeziku kot napaka, v narečjih pa znana kot t. i. maskulinizacija srednjepolnih samostalnikov, kar je seveda treba v knjižnem jeziku odpravljati z jezikovno vzgojo. Če bi to izgubljanje

priznali kot ogrožanje slovenščine, bi morali priznati, da slovenski knjižni jezik ogrožajo slovenska narečja.

Vendar razpravljanja o ogroženosti slovenščine vseeno ne kaže kar počez odklanjati. Ne kot ponujano skrbništvo posamičnega ljubitelja, potrebna je institucionalna skrb za razvoj knjižnega jezika, za njegovo "izobraževanje" (kot bi dejal Levstik), lahko tudi z zakonom uravnano ustanavljanje in vzdrževanje institucij, ki naj skrbijo za sprotno terminološko (in vsakršno drugačno) usposabljanje izrazij vseh strok (o tem razpravlja v tukajšnjem prispevku S. Južnič), potrebno je korenito izboljšano poučevanje knjižnega jezika na vseh izobraževalnih ravneh, vsestransko, ne samo deklarativno podpiranje jezikoslovnih raziskav slovenskega jezika, negovanje kulture pisne besede, podpiranje učenja govornišva in tudi – učenja tujih jezikov. Za slednje je zanimiv pričujoči prispevek K. Tanake, ki iz japonske prakse prinaša spoznanje, da je učenje tujih jezikov "edini način, kako se lahko posamezen narodni jezik v moderni dobi ohrani in preživi."

Bilo je že zapisano, da bo jezik, ki se še v tem tisočletju ne bo usposobil za računalniško komuniciranje v vseh sferah življenja, zlasti seveda znanstvenega in tehnološkega, izginil s prizorišča sposobnih evropskih jezikov. Kakor se zdi ta trditev pretirana, pa jo tukaj pritegujem v okvir razprav o ogroženosti slovenščine, saj smo na tem področju v tolikšnem zaostanku za svetovnimi dosežki, da ne vidim poti, po kateri bi se izognili nevarnosti spričo tega zamudništva, ki nas bo sililo v položaj, ko bomo v komuniciranju z drugimi jeziki opuščali svojo slovenščino. Takó je možno razumeti "ogroženost" slovenščine, razpravo o tem pa sprejeti kot v prihodnost jezika usmerjeno ustvarjalno dejavnost, nasproti kateri je ponavljajoče se opozarjanje na – seveda nadležno in neokusno – množično pojavljanje anglizmov na napisih nad trgovinami, na škatlicah od ličil itd. zgolj poza, v kateri posamezniki sporočajo javnosti svojo narodnostno ozaveščenost (in tiste, ki tega ne počenjajo z zadostno pogostnostjo, sumijo pomanjkanja prav te ozaveščenosti).

S prispevki, ki jih tukaj prinaša revija *Javnost/The Public*, se vključujemo v razpravljanje z besedili avtorjev, ki k sodelovanju niso bili povabljeni zato, da bi tezo o ogroženosti slovenščine bodisi podprli bodisi ovrgli, prinašajo pa zadosti snovi za primerjavo in zanimive vzporednice. Tako pomagajo širiti meje naših spoznanj o zadevi.